

Alighanem zápor lesz...

Ady Endre írta pontosan 60 évvel ezelőtt, 1907-ben: „Tegnap este, amikor Burián meghallgatására világitották ki az Operát, egy csendes utcában nagy csödélet tamadt. Egy sarokházban, valami iskola internátusában zongorázott egy diák. Szépen, komolyan játszott a fiú, Puccinifól Fráter Lőrándig mindent. S hallgatta vagy háromszáz ember, talán négyszáz is. Diákok, elszabadult munkások, masamódlányok, kereskedelmi alkalmazottak, s más efélék, akiknek Caruso-estére, Burián-estére nem telik. Gyönyörű volt ez a közönség, s megható, hálás a figyelem, amely a nyitott ablakon át kiáradt zeneszót felfogta. Ezekből a budapestiekből lehetne egy új üdv-hadsereget csinálni, a szépség üdvhadseregét. Arcukon bátonosan, talán tudatlanul ott volt a vágy, mennyire szeretnék életüket a művészettel megéleltetni.”

S ezután azt is elmondja, hogyan kellene ezt a vágyat kiéleltetni. Népeperák, ocsó színházi előadások, néphangversenyek és tárlatok kellene hozzá. De vajon nem érkeznek-e majd később hozzánk a kultúrálódnak ezek a formái? Pedig minálunk ez volna az egyetlen „megváltás”, a feudális és a burzsoá rend nem teremthet már igazi értékeket. Csak a nép, az „alacsonyok” tehetik Budapestet „városibb Budapestté”, csak ők hozhatják a „kultúra pirját” egész Magyarországra arculatára.

Erdemes emlékeztetünkbe idézni ezeket a szavakat: most, amikor már az egykori utcai koncert hallgatóinak utódai elmehetnek a mai Caruso-estékre, amikor a hangverseny-, színház- és kiállítás-hálózat (nem is beszélve a rádióról és a televízióról) minden ember számára lehetővé teszi, hogy osztályrészeül jusson a művészet. Hogy valóban mindenki el is megy színházba, koncertre? Nem, de a kor ma már összehasonlíthatatlanul szélesebb, s a lehetőség még összehasonlíthatatlanabbul nagyobb. Az „alacsonyok” felkerültek és elhozták a „kultúra pirját” Magyarországra arculatára.

Elegendő elmenni ilyenkor nyáridőben egy szabadteri hangversenyre. Itt találkozhat az ember a szépség mai „üdvhadseregével”. De már nem internátusi diákok rögtönzött zongorajátékát élvezik, hanem szimfonikus zenekaraink muzsikáját. Különösen érdekesek éppen az ingyenes hangversenyek. — Budapestben például a Halászbástyán.

Szinte megható látni, ahogy a „törzsvendégek” és az éppen arra sétálók, nyugdíjasok és szerelmespárok odasiatnak a művészet szavára. Aki odaáll a Halászbástyára, hogy egy kitűnő, de nem feltétlenül hítelesen világhíres zenekar és karmester tolmácsolásában Beethovent végighallgasson, az nem azért teszi ezt, mert a társadalmi illem valamért megparancsolja, hanem pusztán és egyedül a művészet szereteteért.

Eppen erről van szó, éppen ezt érezte meg Ady Endre olyan nagyszerűen: azt, hogy minden primer művészi tevékenység, minden primer művelészet az különböztet meg a másodlagostól, hogy a legfontosabb benne a művészet szeretete. Ez jellemzi a nép művészetét, így a népi művészetet is. Ezért lehet erre az igényre még akkor is építeni, ha esetleg még nem találja meg abban a magasabbrendű művészi élvezetet.

Nem igen beszélünk arról, hogy a művészetet nemcsak ismerni és érteni kell, hanem szeretni is. Sokat vitatkozunk az egyes alkotások érthetőségéről, sőt „közérthetőségéről”, de nem eleget szeretethez, vagy „közszerethez”. Pedig az esztétika — és éppen a

marxista esztétika — lényegéből következik, hogy a művészet hatásában, szerepében azt a bensőségesen szubjektív viszonyt vegye elsősorban tekintetbe, amit akár; noha nem egészen pontos a szó, szeretetnek is nevezhetünk.

Valamit szeretni nem ugyanazt jelenti, mint fogalmilag megérteni. Az ember szerethet valamit akkor is, ha nem tudja teljesen a fogalmak nyelvére lefordítani, vagy ha nem teljesen érti a világnézetével.

A megértés a szeretethez mérten mindig „hideg”, vagyis pusztán értelmi-észleli, s nem érzelmi művelet. Amit szeretünk, azt saját életünkhöz tartozónak tartjuk, szükségessé és fontosnak ítéljük a vele való közvetlen kapcsolatot. A művészet azért nyújthat bizonyos értelemben nagyobb élményt a tudományos megismerésnél, mert nem pusztán tudást nyújt, hanem fontossá is tesz valamit — mert amit megszerettél velünk, azt beilleszti életünkbe.

A szeretet ilyen esetben a megértés vágya is. A világ az ismeret számára kimeríthetetlen, s a művészet nem pusztán egyik neve a megismerésnek, hanem — éppen eltérő vonásaival — élesztője és ösztönzője is.

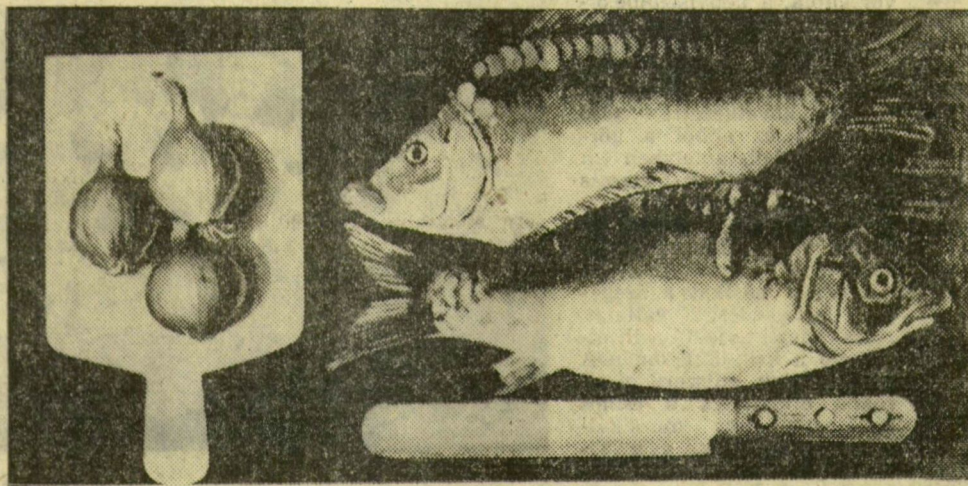
A művészet és a tudomány, az emberi tudat tevékenységének e két hatalmas eszköze, formája tehát kiegészíti és feltételezi egymást.

Ezért volna téves álláspont a művészet mércéjéről, vagy akár a művészi alkotás népi jellegének mértékéről egyedül közérthetőséget állí-

tanunk. A nép, a művészetrel nem szakszerűen foglalkozó emberek igénye a művészetet szemben nemcsak az, hogy megérthesse, hanem hogy megszerethesse, hogy része legyen életüknek. Ez persze megkívánja az értés bizonyos fokát, de nem kívánja meg, hogy ez az értés teljes legyen. Ahol a szeretet megvan, szükségesszerűen maga után vonja az értést is, de ez fordítva nem mindig így van: a műalkotás hideg fejével való megértése nem feltétlenül váltja ki a művészet szeretetét is. Művészetpolitikánk ezért épít a művészet szeretetére. A világnézet elérése a művészet esetében nem azt jelenti, hogy valamiféle hideg, pusztán az értésre alapozott kapcsolatot akarunk kialakítani a művészettel, hanem hogy megőrizzük a művészet szerető közönség elsődleges érte- seit, magatartását, ezt a közvetlen érzelmi kapcsolatot ki akarjuk egészíteni, tejjé akarjuk tenni a művészet eszmei-gondolati megértésével is.

A költő, Ady Endre, boruszakkal kezdte be cikket: „Itt már csak ezután is mindörökké így lesz: kacérkodnak a kultúrával a semmiháziak és meghalnak a kultúra hasztlan vágyától a kultúrára alkalmasak”. Mindnyájan tudjuk, hogy ma már nem ez a helyzet. Az emberek millióinak természetes, spontán-művészet-szeretete egyre inkább megtalálja az utat a művészet megértéséhez is.

VITÁNYI IVÁN

PINTER JÓZSEF

CSENDÉLET HALAKKAL

Magyar László

Elégtétel Kentnek

Szakadatlanul formálódik, változik minden ezen a világon. Legtöbbször olyan lassan, hogy észlelni sem lehet, de néha olyan szédültesen nekiiramodik, mintha igazolni akarná azt a képzetelenséget, hogy átmenet nélküli ugrást is el- tőr a természet. Doktor Prospero, ha szóba kerül ez a kérdés, mosolyogva legyintett.

— Csak a hervadó szépasszonyok erősítgetnek ilyesmit, ők is csak azon a kegyetlen reggelen, amikor a tükörbe pillantva halalos rémülettel fedezik föl szemük körül a finom szarkalábakat, és összeborzolódtak hajukban az ezüstszálakat.

Prospero, ha igazán őszinte szemlélője tudott volna lenni önmagának, bevallotta volna, hogy semmiben sem különbözik a hervadó asszonyoktól. Lassan változott meg ő is, és mostani formájában bizony már alig hasonlít ifjúi önmagához. Régebben például megmosolyogta azokat, akiket cédulás embereknek nevezett, mert noteszeikbe, asztali vagy zsebbe való naptár-kaikba és apró cédulákra jegyezték föl mindent, nem bízván memóriájukban. Ismerőseik név- és születésnapját, az új viccek poenáját, randevűk helyét és időpontját, a temetéseket és esküvőket, a telefonszámokat és sorsjegyeik számát. Ő soha semmit föl nem jegyzett, mert úgy vélte, hogy az igazán fontos dolgokat nem felejtheti el az ember, igazán fontos dolog pedig úgyis csak nagyritkán adódik az életben. Ha néha elvettette a randevűt, és a megbeszél helyen, az óbudai zsidótemplom mögött vagy a Filatóri gátnál, merőben más hölgyet talált, mint akivel találkozni óhajtott, derűs alázattal hajtott fejét a sors ujjmutatása előtt, és a helyszínen ta-

lált hölgynek mondta el mindazt a szépet, amit a másik számára fogalmazgatott meg utközben.

Múltak az idők, és amikor már feltűnően szaporodni kezdtek az ilyen tévedések, valamint ritkulni a randevűk, lassan-lassan ő is rászokott a jegyzetelésre, ami később valóságos hivatala lett, miután vénségében más dolga amúgy sem akadt. Így szokott rá arra is, hogy figyelmesen kiegészítse öreg lexikonjainak adatait. Ha történt valami egyik-másik olyan ismerőseivel, akinek nevét megtalálta a lexikonban, parányi betűkkel és számokkal föl- jegyezte a keskeny margóra.

Ezen a délutánon éppen a régi színészeti lexikont vette le a poros könyvespolcáról, hogy elkönyvelje benne egy neves épekesnőnek a Carmen felújításán fogott tragikus gixerét. Lapozgatva a könyvben megakadt a szeme azokon a jeleken, amelyeket Bartos Gyula neve mellé rótt a keskeny margóra: „+ 1954. V. 24.”

— Színészebb színészt nem ismertem nála — sóhajtott föl. — Már túl volt a nyolcva- vanon, amikor a halál leparancsolta a színpadról. Ha valakinek, hát neki okvetlenül az élet egyetlen valóságát jelentette a színpad. Az volt számára, ami Antaiónak az anyaföld lehetett. Megfiatalította, visszavarázolta teste rugalmasságát, hangja ércét, szeme fényét.

Jó barátságban éltek, kölcsönösen becsül- ték, szerették egymást, bár elég ritkán talál- koztak. Ez azonban túlsokat nem jelent, hiszen Prosperónak elég sok barátja volt a szí- nházi világban, köztük számos átlagon felüli művész, mégis mind meghalt benne is, csak- nem abban a pillanatban, amikor sirjába dob- ta a kegyeletes göröngyöt. De Bimbi, ahogy Bartos Gyulát becézte a bohémvilág, ennyire sohasem halt meg. Ha Lear királyt látta az ország vagy a nagyvilág bármelyik szí- npadán, mindig őt érezte az idegen színész maszkjában, úgy szintén Shylockban, nemkül- önből Castell-Jaoux kapitányban is, nem be- szélve az öreg Tiborcról, Bánk bán komo- ran igaz parasztljáról.

Valami nagyon szép titkot sejtett ebben, de talán soha el nem jut megfajtásáig, ha egy- szer maga a művész föl nem tárja előtte. Most, amint a lexikon margójegyzetét szem-

Derülnek az álláson, kitörlik kezükkel szemükből az izzadságot.

— No mi van öcsi...? Hogy vagy...? Tetszik a ház?

A gyerek nem szól, csak nevető szemek- kel néz föl, a száját is nyitva felejt.

— No, öregfiú... Hát mondd már te is valamit... Hallod, kisöcsi, mi az, nem tudsz felelni...?

A fiú mosolyog, lehajtja a fejét, lábá- val a földet rugdalja.

— Hm... Talán köszönnél...?!

A gyerek a fa kergét karcolja, időnként érdekesen nevetve fölpislog a hozzábe- szelő emberekre.

— Hallod fiam, talán köszönnél! Vagy, mi! Ez nem szokás felétek? Ha nem, sür- gősen tanulj meg, azt ajánlom!

Ő csak néz, néha megtöri lekváros szá- jaszélét, és szakadatlanul mosolyog.

— Mi lesz öcskös?... Ha anyádék nem tanítottak meg köszönni, akkor mi meg- tanítunk!... Nem hallod!... Most mit nevensz...? Hozzád beszélek, taknyos!

A fiú leguggol a fa mellé, úgy bámul föl. Szőke feje gondosan fésült, kék szemei megcsillanva kísérik az állványt.

— Nem értesz magyarul, fiam?... Hogy hívnak? Ki az apád, majd megmondlak én neki!... Ilyen nagy számár, ezt tanu- lod az iskolában? Hányadikba jársz? Ki a tanítód?... No, felelj, ha kérdezlek, mert lemegyek, és fölpofozlak!... Nem hallod?... Bezzeg, ha mi annakidején ilyen szemtelenség lettünk volna...! Hát régen mi azt sem tudtuk, hogy milyen előzékenyen köszönjünk... Kaptunk vol- na a fenekünkre két egyformát, ha nem úgy lett volna, ahogy az idősebbek akar- ták!... Na, ki fia-borja vagy? A fiú já- tékosan rugózik, nevet. Egy öreg segéd- munkás kanyarodik a ház mögül, kezében tornyosan vagy nyolc téglát. Felnéz a ki- báló férfira, csöndesen odaszól:

— Ne dühödj... Süket-néma... Itt laknak a szomszéd utcában... Pedig szép gyerekek... nyolc éves... Egyetlen a csa- ladban...

A kibáló férfi letöri magáról a fel- csapódott malttert, zsebkendőjét négy- szög alakban fejére köti, meggazítja a zsi- neget, újabb sort rak. A kisfiú vékony ágat szed föl a földről, suhint vele dühösen, majd mintha lovagolna, eltrappol.

A munkások kérdegetik az időt, meny- nyi van még ebédig. Aztán hallgatnak, néha kinyögnek szavakat, talán csak a maguk megnyugtatóására.

— Haj... kutya egy meleg...

— Az...

— Ennek a kánikulának bőjtje lesz...!

— Így szokott lenni...

Az ég alját kémlelik, kezükkel ellenzőt formálnak.

— Arra a...

— Ühüm...

— Alighanem zápor lesz...

lelgeti, ezt a jelenetet éli át minden előzmé- nyével együtt. Látja közvetlenül az ostrom után a megcsúfolt Nemzeti Színházat, és kör- rülötte a még füstölő romvárost, Budapes- tet. A meztelen tűzfalak, üszkös gerendák, mal- terporos téglahalmok, leszakadt villanyvezeté- kek, föltépt sinek vigasztalan tömkelegéből itt is, ott is képtelenül rongyos és lesóványo- dott alakok bukkannak föl. Kisértettek. Né- man verődnek csoportta a felismerhetetlen szí- nészbejáró előtt. A meggyalázott nemzet szí- nházának tagjai. Ki, és hogyan adott hírt nekik? Misztikus rejtély. Még a közelben rob- bantak az aknák, még halottak hevertek min- denfelé, még koszos volt az ég is, és az üres gyomrok versenyt korogtak a háború lassan távolodó dübörgésével, de ennek a mareknyi embernek a szemében már a béke láza iz- zott, amint hallgatták a szót:

— Megnyitjuk a Nemzeti Színházat... A Bánk bánnal nyitjuk meg... Ha valaha, hát Bánk most ünneppé avatja a megnyitást... Te leszel Bánk... te Gertrudisz... te Melinda... te Ottó... te Biberach... te Petúr... te pedig...

A beszélő keze most Bartos Gyula felé mu- tatott, aki mindenkinél soványabban, rongyosa- ban és sápadtabban támaszkodott egy kormos gerendának.

— ... te pedig Tiborc...

Bartos Gyula körül forogni kezdett a romvi- lág. Alakja még jobban meggörnyedt, vándor- rova megindult valamerre, és akik a közel- ben ácsorogtak, jól hallották, amint rekedten már motyogni kezdi szerepét:

— Bánk bán... nagyúr... jó reggelt...

Már Tiborc volt. Nem színész, nem Bartos Gyula, hanem Bánk bán, a nagyúr komo- ran igaz, öreg és örök magyar paraszta.

Prospero, aki maga is kiéhezve és leron- gyolódva, pórusaiban és tüdejében még az óvó- hely förtelmesen elhasznált levegőjével a köz- leben álldogált, akkor sejtett meg valamit Bartos Gyula titkából. Olvasfőlet, hogy valami- ben különbözik mindenki mástól. Mintha ő lett volna az egyetlen, akiben a színpadon Leart, Shylockot és Castell-Jaloux-ot, vagy Ti- borcot látta, nem pedig Bartost, a színészt. Az